

Imkoniyati cheklanganlarning muloqoti

Maftuna Pardayeva
Termiz davlat universiteti

Annotatsiya: Dunyodagi xalqlar, millatlar, irqalar turlicha bo'lgani kabi insonlar ham ruhiy va jismoniy jihatdan turlicha bi'lishadi. Lekin biz ongli mavjudod bo'lganimiz uchun ham doimo bir birimiz bilan muloqotga kirishish yo'llarini, usullarini izlaymiz. Shunday ekan, hech qachon kar, soqov va shunga o'xshash nuqsoni bor odamlar ham jamiyatdan ajralib qolmaydi, nehaki ularning ham muloqotga kirishish vositalari, yo'llari mavjud. Ushbu maqolada anashunday odamlarning muloqoti o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Surdopsixologiya, Surdopedagogika, daktilologiya, surdopedagogika.

Communication of the disabled

Maftuna Pardayeva
Termiz State University

Abstract: Just as the peoples, nationalities, and races of the world are different, people also know differently mentally and physically. But because we are conscious beings, we are always looking for ways and methods to communicate with each other. Therefore, people who are deaf, dumb and have similar disabilities will never be separated from society, because they also have means and ways to communicate. This article examines the communication of such people.

Keywords: deaf psychology, deaf pedagogy, dactylogy, deaf pedagogy.

Kirish. Nuqsoni bor odamlarning barja jihatlarini maxsus psixologiya o'rganadi. Ularni, ayniqsa kar-soqovlarni muloqotga o'rgatishni esa maxsus pedagogika o'rganadi.

Asosiy qism: Maxsus psixologiya O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Ta'lim to'g'risidagi qonun" hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" ha binoan yurtimizda ham yo'lga qo'yildi. Har bir inson anamal bolalarni ko'rganda ularga rahm nazari bilan qarasa kerak, ularga nimalardir deb ko'nglini ko'tarishga uringisi kelsa kerak. Bundan tashqari Aqlan zaif bo'lmagan har qanday anamal odamlarni biz shaxs sifatidan chiqarib tashlay olmaymiz. Ularni jamiyatga qo'shish, hayotini mazmunli o'tkazish uchun ham bunday insonlar, bolalar uchun

muloqot usullari o‘ylab topilgan (asosan, kar, so‘rovlar, ko‘zi ojizlar uchun). Bundan tashqari har qanday inson jamiyat uchun kerak negaki, dunyo odamlar bilan go‘zal. Ba‘zan hatto to‘rt muchasi sog‘ odamlar qilolmaydigan vazifalarni nuqsonli odamlar uddalay olishadi. Chunki ularda ham sezdi, idrok, hissiyot, tafakkur kabi bilish jarayonlari mavjud. Biz bilamizki, sog‘lom bolaning nutqini rivojlantirish uchun ham predmetli faoliyatni rivojlantirishga harakat qilinadi. Nega deganda bola boshida predmetlarni ko‘radi, uning vazifalarini imkon qadar idrok etadi so‘ngra esa bu faoliyatga ko‘chadi shu zayilda bolada nutq rivojlanib boradi. Kar, soqov bolalarda ham ko‘proq shunga ahamiyat berilishi kerak, chunki u necha o‘rganayotganini bilishi, qayerda va qay holatda foydalanishini anglashi darkor.

Maxsus pedogogikaning surdopedogogila (loy. “Surdus” karlik) deb nomlanuvchi yo‘nalishi asosan eshitishda nuqsoni mavjud bolalarni o‘rganishadi. Tadqiqotlarga ko‘ra eshitmaydigan bolalar gapira olmasliklari ham mumkin. Bu albatta, karlik darajasiga, irsiy-orttirmaligiga bog‘liq. Bu fan bolalarga ta‘lim-tarbiy berishni, muloqot qilishni o‘rgatadi. Umuman eshitmaydigan bolalar gapira olmaydilar ham. Ular jamiyatda ham boshqalar bilan chiqishib ketishim anchayin murakkab bo‘ladi. Ular maxsus harakatlardan foydalanadilar. Kar bolalarni o‘qitishda lan harakatlarini ishlatishadi. Ular fanni o‘rganish bilan bolalarda muloqot, dunyoni anglash, yashashda yanada mazmun paydo bo‘ladi. Bundan tashqari zaif eshituvchilarning og‘zaki nutqini rivojlanishiga yordam beradi. Bu jarayon quyidagicha bo‘ladi; Bunday bolalarga og‘zaki nutqni o‘rgatish vaqtida so‘zlar talaffuz qilinadi, so‘zlar talaffuz qilinganda nutq organlarining harakatlari ko‘rsatiladi. Undan so‘ng ular shu harakatlarga qarab tovushlarni anglaydi ya‘ni lan harakatlariga qarab ular o‘rganishadi. O‘rganuvchi shu zayilda nutqni o‘rganadi. Buning eng foydali jihati lan harakatiga qarab tovushlarni o‘rganayotgan zaif eshituvchi bolalar asta sekin gapirishni ham oo‘rganib ma‘lum bir nimalar orqali, harakatlar orqali nima xohlayotganlarini bildira oladi. Bunda ularga daktilologiya (karlar maxsus alifbosi) o‘z hissasini qo‘shadi. Bundan asosiy maqsadlardan biri biz bilamizki, nutq tafakkur mahsuli hamdir. Qancha biz nutqdan foydalansak, shuncha axborot almashamiz va tafakkur qilib boramiz.

Inson ongli mavjudod bo‘lgani uchun ham olamni, voqea-hodisalarni doimo bilishni, tafakkur qilishni istaydi. Shu narsa nuqsonli bolalarda ham bor. Bu aslida bir ehtiyojdir. Bunday ehtiyojlarni asosan muloqot qondiradi. O‘zbekiston Respublikasida bunday bolalarni tarbiyalaydigan maxsus maktablar mavjud. Eshitishda nuqsoni bor bolalar bilan asosan surdopedogoglar shug‘illanishadilar. Ular maxsus ta‘lim olishadi. Ular bolalarni o‘qitishda asosan nutqni o‘stirishga, matematik tafakkurni rivojlanish va boshqa faoliyatlardan foydalanadilar. Yana shunisi ham e‘tiborga moyillik, yurtimizdagi maxsus maktabgacha ta‘lim muassasalari ham mavjud bo‘lib, unda nuqsoni bor bolalarning aqliy jihatdan rivojlanishiga ko‘proq etibor qaratishadi.

Buning asosiy sabablaridan biri maktabgacha yoshdagi bolalar o'rganishga ishtiyoqmand bo'lishadi, fiziologik, psixologik jihatdan rivojlanadi. Nutq esa muloqot qilish vositasi va bilish faoliyatining manbai hisoblanadi. Bu yoshda bolalar bilan birga kattalarning birgalikda faoliyat olib borishi aqliy jihatdan nuqsonli bolalarnigina emas, sog'lom bolalarning ham aqliy jihatdan rivojlanishiga turtki bo'ladi. Eshitishda nuqsoni bor bolalarning ham aqliy ham ruhiy jihatdan rivojlantirish uchun atrofni, borliqni idrok etishni rivojlantirish zarur. Ko'p bilishga uringan sari bolalarning nutqi ham boyiydi.

Biz surdopedogogikaning tadqiqot natijalaridan foydalanib nuqsonli bolalarning tarbiyasi bilan ilk kunlaridanoq shug'ullanish o'ta muhim. Bu ularning ikkinchi bosqichga o'tishi uchun muhim bosqichidir. Chunki atrofni, odamlarni idrok eta olmaslik ularning psixologiyasida jiddiy nuqsonlarni keltirib chiqarishi turgan gap. Aslida maktabgacha yoshdagi eshitishda nuqsoni bor bolalarning axloqiy, psixologik jihatdan anchayin kamchiliklari bor bo'lishi mumkin va bu o'z o'zidan tarbiya qilishda ham bir qancha qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Sababi ular eshitmaydi yoki eshitishda nuqsoni bo'lgani uchun anglash qiyinlashadi.

Xulosa. Tadqiqotlar natijasidan ma'lum bo'lishicha nuqsonli bolalarda nutq go'rgatilmaguncha ularda boshqalar bilan munosabat o'rnatish ham, olamni o'rganishda ham so'lardan foydalana olmaydilar. Ularda faqatgina estetik yo axloqiy tarbiya qanchadir darajada bo'ladi. Yana shuni ham eslatib o'tish joizki eshitishda nuqsoni bor bolalarning nutqini rivojlantirishda estetik tarbiyani birgalikda olib borishni aslo to'xtatmasg'ik zarur. Bunday bolalarni o'qitishda so'zlar, uslublar, matnlar surdopedogog tomonidan oldindan tayyorlanib qo'yiladi. Shuni qo'shimcha qilish mumkinki, dunyo rango-rang va bir butunlikda bir biriga bog'liq. U hamisha kishilarga nimanidir anglatib turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Maxsus psixologiya" o'quv qo'llanmasi.
2. "Maxsus psixologiya" kollej o'quv dasturi. Toshkent-2006.